

21. Державний архів Київської області. – Ф.10823. – Оп.1. – Спр.14. – Арк. 226.

22. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях з'їздів, конференцій та пленумів ЦК. – К.: Політвидав України, 1976. – Т. 5. – С. 244.

К.В. Назарова

УДК 930.1(477)

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Розкривається історіографічний аспект проблеми, аналізуються здобутки сучасної української історичної науки та визначаються перспективні напрямки подальшого дослідження стану національних меншин України в умовах голодомору 1932-1933 рр.

Раскрывается историографический аспект проблемы, анализируются достижения современной украинской исторической науки и определяются перспективные направления дальнейшего исследования положения национальных меньшинств Украины в период голодомору 1932-1933 гг.

In the following article historiography aspect of problem and achievements of the modern Ukrainian historical science are analyzed. Was made an effort to determinate the perspective directions in further research conditions of the national minorities of Ukraine in the period of the Famine in 1932-1933.

Ключові слова: голодомор, національні меншини, історіографія, періодизація, демографічні втрати.

Тема голодомору 1932-1933 рр. на сьогоднішній день є актуальною та важливою для українського суспільства. Це – одна з найтрагічніших сторінок нашої історії, яку десятиліттями замовчували. Архівні джерела (опубліковані і ті, що зберігаються в архівах України, Росії і деяких європейських країн) мають незаперечні докази штучного походження голоду в Україні.

Актуальність обраної автором статті теми зумовлена необхідністю вивчення та аналізу досягнень сучасної вітчизняної науки з даної проблематики. Голодомор 1932-1933 рр. безперечно є найтяжчим злочином тоталітаризму не тільки перед українським народом, а й перед представниками національних меншин, що проживали на території України.

Мета статті – з'ясувати стан наукової розробки сучасними вітчизняними істориками проблеми становища національних меншин в умовах голодомору 1932-1933 рр. та його наслідки.

Історіографію національних меншин України започатковано ще в 20-30-х рр. ХХ ст. Процеси коренізації та загального поживлення суспільно-політичного життя в країні позначились і на напрямках наукових досліджень. Безперечно, проблемами історичного розвитку та тогочасного становища національних меншин в радянські часи приділялася значна увага як зі сторони державних органів влади, так і істориків. Однак, фактичні дані використовувалися вибірково для демонстрації тих чи інших досягнень, підтвердження правильності обраного шляху, тому фактаж, який вважався неприйнятним, замовчувався або називався сумнівним. Через це використання цих праць вимагає критичного ставлення до них.

Початок процесів „перебудови” та „лібералізації” значно вплинув як на політичну ситуацію в країні, так і на наукову. Подальші процеси демократизації, відновлення державного суверенітету, здобуття Україною незалежності, визнання її на міжнародному рівні сприяли створенню нової історіографічної ситуації. Більшість істориків розуміло необхідність змін марксистсько-ідеологічних догм у висвітленні історичного процесу. Нові умови суспільно-політичного розвитку вимагали зміни історичної парадигми, пошуку нових концепцій історичного розвитку, переосмислення минулого. Істориками робилися спроби перегляду більшості подій радянської доби у світлі нових концептуально-методологічних підходів. Не винятком стала історія національних меншин в добу тоталітаризму.

Відкриття більшості архівів, після здобуття власної державності, спричинило тематичний сплеск, постановку нових проблем та спроби їх об'єктивного дослідження.

В світлі сучасних подій однією з актуальних тем не тільки науки, а й суспільства є проблема Голодомору, наукових інтерес до якої не згас протягом всього періоду нашої незалежності, а навпаки

зростає. Це пояснюється відкриттям нових архівних матеріалів, переосмисленням подій радянського минулого та пошуком відповідної політико-правової оцінки.

На зазначеному етапі становлення вітчизняної історичної науки, питання голодомору 1932-1933 рр. носило статус „білої плями” в історії. Значну роботу в даному напрямку проводили співробітники Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК Компартії України на чолі з Р.Пирогом. Протягом першої половини 1990-х рр. науковцями окреслювалися все нові й нові малодосліджені аспекти трагедії початку 1930-х рр., вивчення яких дозволило б найповніше висвітлити масштаби трагедії. До таких аспектів проблеми відноситься і становище національних меншин в зазначений час.

Вже з 1990-х рр. починається активне дослідження українськими науковцями історії національних меншин. Важливу роль координатора дослідів та наукового центру виконує Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України (директор Ю. Левенець). Його науковці В. Котигоренко, М. Панчук, О. Рафальський та ін. створили цілу низку колективних та індивідуальних праць з історії, теорії та практики політичних та етнонаціональних відносин, що утворює новий напрямок в українській історіографії [1].

Починаючи з 1991 р., і з кожним роком кількість наукових праць з історії національних меншин невідомо зростає. Вихід ряду довідково-бібліографічних видань з даної тематики яскраво ілюструє кількісний та якісний рівні дослідження. Так, Н. Дехтярьовою, Є. Кузнецовою, Н. Македон та ін. було упорядковано та видано науково-допоміжні бібліографічні покажчики: про етноси в Україні 1917-1941 рр. [2], про болгар в Україні [3], євреїв [4], кримських татар [5], німців [6].

Могутній поштовх науковому дослідженню минулого національних меншин у міжвоєнний період надало сучасне осмислення політичної історії УСРР, здійснене в працях С. Кульчицького [7; 8], В. Даниленка [9, 10], Я. Верменич [11], Г. Єфіменко [12], В. Масненко [13], Л. Новохатько [14], В. Сергійчука [15], М. Шитюка [16]. та ін.

Для систематизованого викладу матеріалу звернемось до історіографічної періодизації дослідження історії національних меншин, запропонованої провідним спеціалістом в даній галузі, професором Л. Якубовою, в контексті якої досліджуватиметься попередньо поставлена нами проблема. Вченою виділяється два періоди: 1991-1995 рр. та друга половина 1990-х – початок XXI ст. [17].

Для першого етапу, як і для історичної науки загалом, характерною стала світоглядна та теоретико-методологічна криза. Пошук нових підходів до висвітлення історичних подій, накопичення нового фактологічного матеріалу призвело до тематичного сплеску наукових робіт, в яких здійснювались спроби перегляду історичного минулого, особливо радянського періоду. Проблема національних меншин стала однією з актуальних. Більшість дослідників порушували питання, що стосувалися історії національних меншин в 20-30-х рр. XX ст., зокрема: створення та функціонування національних Рад на селі, особливості та здобутки політики коренізації, наслідки адміністративно-територіального районування та ін. [18-21]. Серед комплексних наукових праць з історії етнічних меншин з'являються роботи, в яких розглядаються проблеми окремих етносів: поляків [22], німців [23], євреїв [24], греків [25] та ін.

З початком перебудови та в перші роки незалежності, дослідження вітчизняних істориків залишалися в одному проблемному полі – висвітлення позитивних сторін більшовицької політики коренізації та відповідно однозначна її оцінка. Однак, вже з 1992 р. коло наукових досліджень вчених значно розширюється, що зумовлювалось необхідністю висвітлення „білих плям” української історії, а деякі аспекти політики радянської влади щодо національних меншин в 20-30-х рр. XX ст. почали розглядатися в новому контексті.

Історики піднімають питання колективізації, голодомору в національних та змішаних районах. В працях таких вчених як Наседкіної Л. [26], Польового Л. [27], Чирка Б. [28], Хонігсмана Я. [29], Марочка В. [30], Єременко Т. [31] вперше порушуються питання колективізації та наслідків голодомору для етнічних меншин, що проживали на той час в УСРР. На основі архівних матеріалів, що стали доступними та відкритими вже в період незалежності, науковцям вдалося віднайти незаперечні докази голодомору в національних районах. Використовуючи матеріали ЦДАГО та ЦДАВО України: постанови, розпорядження, протоколи та витяги з протоколів засідань, доповіді, доповідні записки, листування та особисті звернення громадян до вищих органів влади про становище на місцях, історики намагалися відтворити страшну картину голодного лихоліття.

Вченими досліджувалися питання, пов'язані з методами проведення колективізації в національних районах, спроб опору, який чинили селяни, та наслідків такої політики. Загалом праці вчених

в даний період із зазначеної тематики – це перші спроби дослідити та встановити масштаби людських втрат серед представників національних меншин, які зазнали не меншого лиха поряд з корінними населенням. В даний період історики зосередили свою увагу саме на встановленні факту голодомору та причини цього явища. Так, в статті Польового Л. та Чирко Б. „Національні меншини українського села в умовах колективізації” дослідники приходять до висновку, що колективізація в національних районах відбувалася в контексті загальної політики, що проводилась в країні та застосовувались такі ж методи, як і в селах з корінним населенням, що і призвело до страшного голодомору 1932-1933 рр. [32]. Особливе значення мають роботи Марочка В. як одного з провідних дослідників голодомору в Україні. Він вказував на необхідність комплексного дослідження голодомору, що пов'язане з недостатнім висвітленням національного аспекту проблеми. В статтях „Національні виміри голодомору 1932-1933 рр.” (у співавторстві з Чирко Б.) та „Хунгер – значить голод” науковець через публікацію відповідних архівних документів доводить факт голоду у німецьких та польських національних районах [33, 34]. Цінним в даному напрямку є збірник документів державних архівів України про німецьку національну меншину в 20-30-ті рр., що вийшов у 1994 р. Над його упорядкуванням працювали Яковлева Л., Чирко Б., Пишко С. Головне значення збірника полягало у тому, що він став першою в українській етнологічній літературі спробою показати мовою архівних документів долю німецької національної групи в умовах сталінського тоталітарного режиму. Збірник містить 101 документ з фондів ЦДАВО та ЦДАГО України, що розкривають політику радянської влади щодо німецького населення УРСР в 20-30-ті рр., а також ряд незаперечних доказів голодомору 1932-1933 рр. [35].

Отже, даний період характеризувався емпіричними накопиченням знань вітчизняними науковцям. Можливість працювати з раніше недоступними архівними документами відкривало широкі дослідницькі можливості для істориків. Разом з розширенням тематики досліджень відбувалася і теоретико-методологічна переорієнтація вчених. Якщо ще в 1989-1991 рр. більшовицька політика коренізації оцінювалась однозначно позитивно, що давала змогу розв'язати національне питання з урахуванням інтересів всіх національних меншин, що проживали на території СРСР, а курс на згортання національної політики вже на початку 30-х рр. пов'язувався з особою

Й. Сталіна та визначався як „деформація” ленінської національної політики [36], то з 1992 р. погляди дослідників зазнали певних змін. Політика радянського уряду щодо етнічних меншин почала переглядалася, а курс на згорання коренізації не пов’язувався з особистою сваволею Сталіна, що вважалося б „історичним спрощенням”, натомість вказувалась справжня причина – відсутність гармонійного поєднання на практиці національної та соціальної політики правлячого уряду [37]. Питання голодомору 1932-1933 рр. розглядалося в контексті суцільної колективізації та згорання курсу національної політики. Дана проблема висвітлювалась в основному на сторінках наукових періодичних видань та як складова частина соціально-економічного становища національних меншин в монографічних дослідженнях [38, 39]. Головною заслугою вчених на даному етапі стало встановлення факту голодомору не тільки серед українського народу, а й представників етнічних меншин, що значно розширило тематику наукових досліджень та сприяло висвітленню додаткових аспектів проблеми.

Наступний етап розвитку вітчизняної історіографії охоплює другу половину 1990-х рр. – початок ХХІ ст. Характерним для даного періоду стало зростання кількості монографічних досліджень з історії національних меншин. Серед найпомітніших публікацій часу слід назвати роботи Н. Осташевої, що висвітлила історію взаємин менонітів і радянської влади в 20-х – на початку 30-х рр. [40], Л. Місінкевича, з історії поляків та євреїв Поділля [41], серію публікацій В. Ченцова про політичні репресії в середовищі етнічних меншин [42, 43].

Найчисельнішу групу спеціальних досліджень з проблематики становлять дисертації, присвячені історичному розвитку окремих національних меншин. Протягом 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. в Україні захищені більше ніж 40 дисертацій з різних аспектів історії національних меншин та етнополітики в 20 – 30-ті рр. [44, с.386]. Значний обсяг знань у галузі етнічної історії стосовно євреїв, поляків, німців, греків відображений у дисертаційних дослідженнях Балуби І.А. [45], Калакури О.Я. [46], Нестеренка В.А. [47], Орлянського В.С. [48], Доценко В.О. [49], Обидьоновой О.В. [50] та ін.

Значно розширюється та поглиблюється тематика досліджень. Проявляється новий підхід до осмислення всіх аспектів національної політики коренізації її характеру та наслідків [51], науковцями активно вивчаються матеріали щодо політичних репресій

серед представників національних меншин, піднімається питання їх правового становища [52;53; 54].

Одним з вагомих здобутків періоду є поява праць історіографічного характеру, що засвідчило необхідність узагальнення здобутків вітчизняної науки з даної проблематики. Це, зокрема, історіографічна розвідка О. Рафальського „Національні меншини України у XX столітті: Історіографічний нарис” (К., 2000 р.) [55], у 2006 р. Л.Д. Якубова опублікувала монографію, яка стосувалася історіографії та джерел дослідження етнічних меншин в УСРР 1920-х – першої половини 30-х рр. [56], Ващенко І.М. захистив дисертацію, присвячену історіографії історії польської національної меншини УСРР 1920-1930-х років [57].

Продовжуючи тему соціально-економічного становища національних меншин на початку 30-х рр. XX ст., дослідниками приділялася значна увага наслідкам політики колективізації [58]. Так, тема голодомору 1932-1933 рр. в національних районах неодноразово порушувалася вченими. Однак пріоритет в даному напрямку дослідження залишався за істориками, що спеціалізувалися на проблематиці радянських голодоморів.

Значно поглиблюються дослідження процесів колективізації, розкуркулення та депортацій серед представників національних меншин. В.В. Ченцов зазначав, що методи розкуркулення є одним із елементів цілої репресивно-каральної системи радянської влади, а голод 1932-1933 рр. став незворотнім результатом політики колективізації загалом та в німецьких національних районах зокрема. Використовуючи архівні матеріали, вченим встановлено, що найбільше постраждали саме селяни Високопільського, Люксембургського та Молочанського німецьких національних районів, були відомі випадки канібалізму. Проте, встановити точне число жертв голодомору серед національних районів досить складно, оскільки не можна розраховувати на достовірність статистичних даних, що містяться в державних архівах [59].

Відома дослідниця історії етнічних меншин 20-30-х рр. XX ст. Л. Якубова зазначає, що колективізація завершила справу економічного руйнування одноосібного господарства, проте забезпечила СРСР формаційний стрибок. Однак використані методи спричинили колосальні втрати і соціальні катастрофи [60].

Особливе значення мають роботи В. Марочка, в яких розкривається трагічне становище представників національних меншин в

період голодомору 1932-1933 рр. Вчений досліджує та аналізує особливості німецької, російської, єврейської та болгарської меншин в період голодного лихоліття [61, с.527-532], характеризуючи політику розкуркулення як терористичний акт упокорення селян та прискорення хлібозаготівель [62]. В. Марочко зазначає, що встановити точну кількість померлих від голодомору в національних районах історикам ще не вдалося, однак в своїх дослідженнях наводить приблизні цифри, спираючись на дані ЦДАВО України [63].

Таким чином, аналізуючи наукові праці даного періоду, можна сказати, що вченими значно розширена та поглиблена тематика досліджень з проблеми становища національних районів в період голодомору 1932-1933 рр. Зокрема, історики намагалися встановити демографічні втрати серед представників національних меншин, уточнити географію голодомору серед національних районів та виділити певні особливості. Дослідження нових архівних матеріалів дало можливість повніше окреслити масштаби та наслідки трагедії для етнічних меншин.

Отже, проблема голодомору 1932-1933 рр. в національних районах знайшла відображення у наукових дослідженнях сучасних вітчизняних вчених. Головним здобутком в цьому напрямку стало встановлення на основі архівних джерел факту голодомору серед представників інших національностей, що проживали на території УСРР. В більшості наукових досліджень, присвячених історії національних меншин в 20-30-х рр. XX ст., проблема голодомору розглядалася в контексті соціально – економічних заходів радянської влади. Вчені прийшли до висновку, що політика колективізації не оминувши й національні райони, проводилася жорстокими та насильницькими методами, не враховувала особливостей способу ведення сільського господарства кожною етнічною меншиною, що в свою чергу призвело до величезних людських втрат. В наукових працях другого періоду політика колективізації розглядалася вже як складова каральної системи радянського політичного режиму, а голод визнався засобом впровадження колгоспного ладу.

Дослідження голодомору в національних районах значно розширило аспекти вивчення даної проблеми і дало можливість повніше окреслити масштаби та наслідки трагедії.

Пріоритетна роль у висвітленні національного аспекту трагічних подій 1932-1933 рр. належить провідним історикам, що спеціалізуються на проблемі голодомору. Саме завдяки їх науково-дослідницькій

роботі вдалося віднайти ряд архівних матеріалів, що розкривають особливості політики радянської влади щодо національних меншин в зазначений період. Вченими спростована теза про те, що голодомор 1932-1933 рр. став „ареною боротьби нації проти нації”, висунутою деякими українськими істориками. Існують доведені факти, що в період голодного лихоліття постраждали представники всіх найбільших етносів: росіяни, німці, поляки, євреї, греки, болгар, шведи та ін.

Підсумовуючи досягнення сучасних вітчизняних істориків з даної проблематики, враховуючи їх здобутки, можна окреслити перспективні напрямки подальшої роботи в саме цій царині. По-перше, глибоке дослідження архівних джерел, зокрема матеріалів перепису 1937 р. та документів РАЦСу, зарубіжних архівних фондів, дасть можливість більш точно встановити демографічні втрати серед представників національних меншин в зазначений період. По-друге, подальше джерелознавчо-археографічне дослідження та публікація документів й інших свідчень трагедії значно розширить тематику досліджень та збагатить історичну науку в зазначеному напрямку. По-третє, детальніше дослідження політики колективізації, як головної причини голодомору, саме в межах національних відносин та визначення її впливу не лише на соціально-економічне становище, а й на сферу суспільного та культурного життя.

Безсумнівно, етнічні меншини, що проживали на території УСРР на початку 30-х рр. ХХ ст., зазнали трагічних наслідків сталінської модернізації, український народ був не єдиним у своєму горі. Проте, трагедія 1932-1933 рр. найбільшою мірою відбилася на корінних жителях – українцях, що становили переважну більшість серед сільського населення республіки.

1. Калакура Я. Українська історіографія: Курс лекцій. – К.: Генеза, 2004. – С. 427.

2. Етноси України. 1917-1941 рр.: науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад. Н.А. Дехтярьова, Є.Г. Кузнецова, Н.П. Македон. – К.: Дніпро, 1997. – 134 с.

3. Болгари в Україні: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. 1917-1941 рр. / уклад. Н.А. Дехтярьова, Є.Г. Кузнецова, Н.П. Македон, В.В. Журавльова. – К.: Дніпро, 2000. – 147 с.

4. Євреї в Україні: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. 1917-1941: у 2 ч. / уклад. Н.А. Дехтярьова, Є.Г. Кузнецова, Н.П. Македон. – Ч.1. – К., 1999. – 186 с.; Ч.2. – К., 1999. – 240 с.

5. Кримські татари в Україні: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. 1917-1941 / уклад.: Н.А. Дехтярьова, Є.Г. Кузнецова, Н.П. Македон. – К.: Дніпро, 1999. – 128 с.
6. Німці в Україні: науково-допоміжний бібліографічний покажчик, 1917-1941 / уклад.: Н.А. Дехтярьова, Є.Г. Кузнецова, Н.П. Македон. – К.: Дніпро, 1998. – 180 с.
7. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996. – 396 с.
8. Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.): Спроба побудувати концептуальні засади реальної історії. – К.: Інститут історії України, 1995. – 203 с.
9. Даниленко В.М. Українізація: Здобутки і втрати (20-30-ті роки) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 1992. – Вип. 2. – С.79-91.
10. Даниленко В.М. та ін. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991. – 344 с.
11. Верменич Я. Національна реформа 20 – 30-х рр. в Україні: Підсумки, політичні наслідки, уроки // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 11. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – С.210-224.
12. Єфіменко Г.Г. Національна політика керівництва ВКП(б) в Україні 1932- 1938 рр. (Освіта та наука). Історичні зошити. – К., 2000. – 71 с.
13. Масненко В.В. Етнонаціональні наслідки політики українізації 1920-х років // Наук. зал. Ін-ту політ і етнонац. досліджень. – К., 2000. – Вип. 12. – С.274-284.
14. Новохатько Л.М. Проблеми соціально-економічного і культурного розвитку України в контексті національної політики (20 – 30-ті рр. ХХ ст.). – К.: Стилос, 1998. – 320 с.
15. Сергійчук В.І. Етнічні межі і державний кордон України. – К., 2000. – 432 с.
16. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20 – 50-ті роки ХХ століття. – Київ: Тетра, 2000. – 532 с.
17. Якубова Л.Д. Вітчизняна історіографія історії етнічних меншин УСРР: напрямки дослідження, перспективи // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2007. – № 17. – С.376-388.
18. Гонтар О.В. Деякі питання міжнаціональних відносин в 20-30-ті рр. // Український історичний журнал. – 1991. – № 7. – С.125-130.
19. Гусєва С.О. Цобенко М.М. З досвіду розв'язання національного питання на півдні України (1920-1930 рр.) // УІЖ. – 1991. – №1. – С.45-54.
20. Іваненко І.П., Чирко Б.В. Національно-культурне будівництво на Україні у 20-30-ті роки: історія, досвід, проблеми // Радянська школа. – 1991. – №4. – С.52-57.

21. Калакура О.Я., Белашова К.О. Пішаки у політичній грі. До питання національного районування України в 20-30-ті рр. // Відродження. – 1994. – №12. – С. 72-74.
22. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр. XX століття. Історичні зошити. – К., 1994. – 74 с.
23. Дмитрієнко М., Табачник Д., Чирко Б. Німці в Україні: історія і сучасність // Віче. – 1992. – № 8. – С.135-147.
24. Найман О.Я. Життя прожити // Відродження. – 1993. – № 8. – С. 66-69.
25. Наседкіна Л.М. Грецькі національні сілради та райони в Україні (друга половина 20-х – 30-ті роки) // Український історичний журнал. – 1992. – № 6. – С. 64-72.
26. Там само.
27. Польовий Л.П., Чирко Б.В. Національні меншини українського села в умовах колективізації // Український історичний журнал. – 1993. – № 4-6. – С. 64-69.
28. Чирко Б.В. Національні меншості в Україні у 20-30-х рр. // Український історичний журнал. – 1990. – №1. – С. 54-67.
29. Хонігсман Я. С. Колективізація, голодомор і занепад єврейського землеробства в Україні // Український історичний журнал. – 1994. – № 2-3. – С. 66-75.
30. Марочко В.І., Чирко Б.В. Національні виміри голодомору в Україні 1932-1933 рр. // Відродження. – 1993. – С. 57-65.
31. Єременко Т.І. Вказана праця.
32. Польовий Л.П., Чирко Б.В. Вказана праця.
33. Марочко В.І., Чирко Б.В. Вказана праця.
34. Марочко В.І. Хунгер – значить голод // Віче. – 1993. – № 8. – С. 136-146.
35. Німці в Україні в 20 – 30-і рр. XX ст.: Збірник документів державних архівів України. – К.: Ін-т історії України, 1994. – 244 с.
36. Гусева С.О. Цобенко М.М. Вказана праця. – С. 54.
37. Наседкіна Л.М. Вказана праця. – С. 72.
38. Єременко Т.І. Вказана праця.
39. Євтух В., Чирко Б. Німці в Україні у 20-30-ті рр. – К., 1994. – 79 с.
40. Осташева Н.В. На переломе епох... Меннонитское общество Украины в 1914-1931 гг. – М.: „Готика”, 1998.
41. Місінкевич Л.Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20 – 30-ті рр. XX століття). – К., 2001.
42. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 480 с.
43. Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920 – 1930-е годы. – М.: Готика, 1998. – 208 с.

44. Якубова Л. Д. Вітчизняна історіографія історії етнічних меншин УСРР: напрямки дослідження, перспективи // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2007. – №17. – С.386.
45. Балуба І.А. Польська національна меншина України в 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – К., 1994. – 24 с.
46. Калакура О.Я. Українська колонія в 1917-1939 рр.: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – К., 1995. – 23 с.
47. Нестеренко В.А. Національні відносини на Поділлі в 20-30-ті роки ХХ століття: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Чернівці, 1998. – 16 с.
48. Орлянський В.С. Реалізація політики коренізації по відношенню до єврейського населення Півдня України в 1920–1930-ті рр.: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2002. – 42 с.
49. Доценко В.О. Єврейське громадське землеоблаштування в Україні (20-ті — 30-ті роки ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – К., 2000. – 20 с.
50. Обидьєнова О.В. Національні меншини Донбасу в 20–30-ті роки ХХ століття: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Донецьк, 2000. – 19 с.
51. Якубова Л.Д. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР. 20-і — перша половина 30-х рр. ХХ ст. – К., 2006. – 507 с.
52. Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920 – 1930-е годы. – М.: Готика, 1998. – 208 с.
53. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20 – 50-ті роки ХХ століття. – Київ: Тетра, 2000. – 532 с.
54. Рубльов О., Репринцев В. Репресії проти поляків в Україні у 30-ті роки // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 1995. – № 1-2. – С.116-117.
55. Рафальський О.О. Національні меншини України у ХХ столітті: Історіографічний нарис. – К.: Поліус, 2000. – С.307.
56. Якубова Л.Д. Етнічні меншини УСРР у 20-ті — першу половину 30-х рр. ХХ ст.: історіографія. – К., 2006. – 109 с.
57. Ващенко І.М. Історіографія історії польської етнічної меншини УРСР 1920 – 1930-х років: Дис... канд. іст. наук. – К., 2005. – 405 с.
58. Якубова Л.Д. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР (20-ті — початок 30-х рр. ХХ ст.). – К., 2004. – 420 с.
59. Ченцов В.В. Вказана праця.
60. Якубова Л.Д. Вказана праця.
61. Марочко В.І. Національні меншини в роки голодомору / Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 527-532.

62. Марочко В.І. Голод у національних районах України // Єврейские вести. – 1996. – № 15-16. – С.1-2.

63. Марочко В.І. Голодомор і національні меншини в УСРР // Голодомор 1932-1933 рр.: основні дійові особи і механізми здійснення. Матеріали II Міжнародної конференції. Київ, 28 листопада, 2003. – К.: МАУП, 2004. – С. 128-135.

Я.П. Цецик

УДК 94 (477.8) „1935 – 1939”

**ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНО-РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ
НА ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНІ
(друга половина 1935-1939 рр.)**

Проаналізовано діяльність УСРП на Волині у 1935 – 1939 рр. Розкрито організаційну структуру партії та її впливи у цьому регіоні Західної України.

Проанализирована деятельность УСРП на Волини в 1935 – 1939 гг. Освещена организационная структура партии и ее влияние в этом регионе Западной Украины.

The activity of analysis work USRP on Volyn' in 1935 – 1939 years of. The structure of the organization parties and is influence the of region Vest Ukrainian.

Ключові слова: Волинь, УСРП, політична партія, ідеологія, суспільно-політичні процеси.

Окремі напрями політичної діяльності УСРП на Волині й у Західній Україні у міжвоєнний період розглянуто у наукових працях М. Кучерепа [12], [18], М. Панчука [14], М. Кугутяка [15], М. Швагуляка [38]. Основу джерельної бази запропонованої статті складають документи і матеріали, які зберігаються у фондах державних архівів Волинської та Рівненської областей, матеріали періодичної преси міжвоєнного періоду вивчення, аналіз та систематизація яких дозволили нам проаналізувати основні напрями політичної діяльності УСРП на Волині у другій половині 1930-х рр.